

području otuđenja. U totalnom ratu ugrožen je taj svakičasniji, po mogućnosti, totalni čovek, a njegova borba znači samoodbranu čovečanstva iz slobode.

U filmu Užička republika totalni rat ipak se pretvara u totalnu igru, dok se merila onog što je istorijski autentično pretvaraju u merila onog što je umetnički uverljivo, u filmu koji je, možda, najbliži totalnom umetničkom delu. Već prema ranom uviđanju, film može da posluži aktiviranju, instrukciji, zabavi, neposrednom obogaćenju čulnog čovekovog sveta radi duhovnog oslobađanja i izgradnje razumnog sveta (H. Richter, 1929).

Užička republika suočava se, kao i svi naši ratni filmovi, s velikim teškoćama, jer se kreće između opasnosti pasatizma, što znači težnje ka rekonstrukciji onog što je i kako je bilo, i opasnosti futurizma, što znači težnje ka prikazivanju onog što bismo i kako bismo želeli da bude, i to u neizbežno lažnom prezentu (prava fausse presence) koji, ipak, umetnički mora uverljivo da deluje. Film bi, dalje, morao da utvrdi razlike između objektivnosti istorijskih događaja i subjektivnosti odluka pojedinaca, s jedne strane, i njihove zajedničke noseće osnove kao povesnog zbivanja, sa druge strane. Kako je to moguće postići čisto filmskim sredstvima?

Filmsko je ono što se samo kamerom, zvukom i bojom adekvatno može izraziti. U genuino filmskom, estetskom dejstvu, Mitrović je postigao lepu plastičnost filmske slike, ratne slike jedne palanke u Srbiji, i to već sa uvodnim kadrom, sa prodornim šumovima ratnih mašina i eksplozija. To je imalo okvirno značenje i dovoljno simboličke snage za filmsko prikazivanje ove republike slobode, za prikazivanje čoveka u totalnom ratu. Stoga kritički možemo uočiti da nije bilo potrebno skretati pažnju na ratni spektakl, već zastati u središtu filmskog zbivanja ono što zaista nije spektakularno, ali što je po svojim nevidljivim vrednostima istorijski značajno. Jer Užička republika je republika slobode u fašističkom okruženju što simboliše sve istorijsko nasilje, tlačenje, porobljavanje.

Smatram da je autor filma, prikazujući ovu republiku slobode, ponešto ograničio svoju umetničku slobodu, i to deklarativnim značenjima, dobronamernim »pravilnim« ocrtavanjem političke linije događaja kao ilustracije jednog velikog školskog časa iz istorije, da je tim svojim zalaganjem postigao lepo pedagoško dejstvo i tačnu instrukciju o klasnom pregrupisanju kao predznaku budućeg društvenog stanja: tu je rat zaista produžetak politike drugim sredstvima.

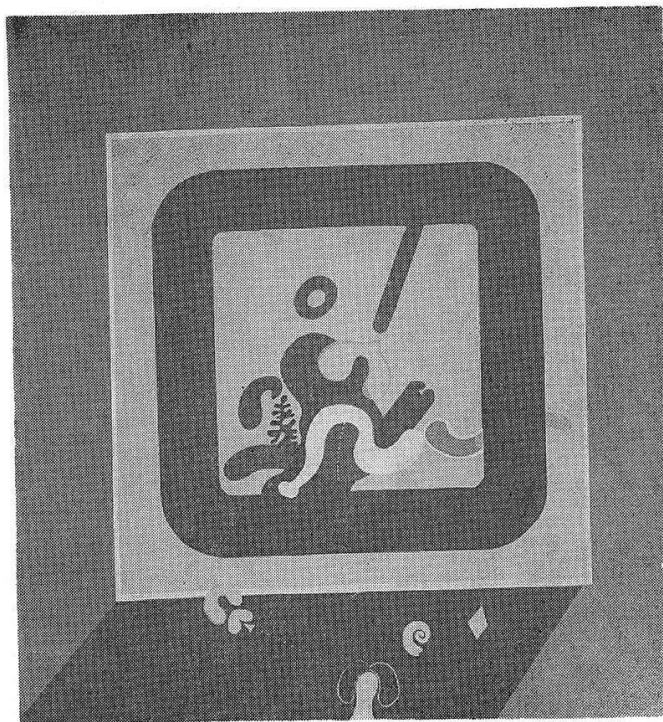
Ali i u okviru koji je autor sam sebi odredio bila su mogućna neka celishodnija umetnička rešenja. Tako se kružno prikazivanje istorije užičke republike moglo zaustaviti na natpisu »Vratićemo se« koji je zaista tačna i literarna paralela sa natpisom španskih boraca u borbi protiv fašizma »Passeron pas!«. To bi bio efektan i potpuno opravdan kraj filmske priče.

Ni ljubav u filmu nije dosledno promišljena i prikazana, jer se insistira na njenom linearnom produžavanju (Arnerić-Miličević), umesto na mogućnoj i stvarnoj smrti (Frajt-Buzančić), jer se iz takve smrti rađa novi život. Umesto velike, oslobađajuće ideje republike slobode, težnja ka pozitivnoj istorijskoj realnosti i realistička metoda deluju pre umetnički sputavajuće. Kao što je tu ljubav drugačija, posvećena drugom, tek nastajućem čovečanstvu i drugom društvenom biću, tako i sama ova republika mora biti druga i drugačija u odnosu na sve istorijski poznate republike. Nije to ni antički polis, ni Dionova država na Siciliji; nije to ni Avgustinova civitas dei, u čijoj se službi mora naći civitas terrena; nije to ni bilo koja građanska republika novoga veka, ali zato to mora da bude republika bliska Pariskoj komuni, kao i Republici sovjeta iz 1917.

Otud je u umetničkom oblikovanju Užičke republike verovatno trebalo sa više umetničke snage insistirati na njenom drugačijem izgledu i značaju, na nerealnosti njenog položaja u fašističkom okruženju, možda, na način Maksa Friša u Andori.

Ideju o neadekvatnosti realističkog postupka u ovoj stvari želeo bih, najzad, da ilustrujem pomoću ličnog doživljaja, koji ipak nije čisto privatan doživljaj, jer bi tada bio ravan ekshibicionizmu.

Kao gimnazist u doba okupacije bio sam za kratko u jednom nemačkom koncentracionom logoru, u samici, na tavanu jedne zgrade, u potkrovlju, tako da su se grede koso i naglo spuštale, onemogućujući i jedan jedini korak, što je podsećalo na ekspresionizam, na Dr Kaligarija, na Kafku. Tako sam promenio svoju predrasudu o zatvoru kao obaveznom podrumu i memli itd. Pominjem ne u logičkoj, već u činjeničkoj vezi, da je te godine u istom logoru rođen Želimir Žilnik, budući filmski reditelj, što sam saznao naknadno i nedavno, posećujući nekadašnji logor kao muzej.

Muzafer Hadžagić

KULTURA U UDRUŽENOM RADU

Naše samoupravno socijalističko društvo nastoji, osobito u poslednje vrijeme, da i sferu kulture artikulira u teorijskim i praktičnim relacijama kao jedno od područja udruženoga rada. To je povjesni novum koji temeljno mijenja odnos između kulture i države, individue u društvu i, konačno, iziskuje nove napore teorijske i praktične prirode za fundiranje takve politike kulture koja bi konstantno favorizirala i afirmisala i sferu kulture u smjeru njenog identičnog samoupravnog prava i obaveze, kao i ostalih područja udruženoga rada.

Naša dosadašnja iskustva sa fondovima za kulturu, budžet-skim odborima i tako dalje, dakle administrativnim načinima fi-

nansiranja kulture, postavljale su ovu izuzetno važnu sferu društvenoga života kao dio vlastitog standarda proizvođača. element potrošnje koji je potreban za reprodukciju radne snage, pa, shodno tome, mislilo se da je opravdano obezbjediti njeno finansiranje iz bruto ličnog dohotka radnih ljudi. To je organski, vitalno vodilo odvajanju kulturne od ostalih područja udruženoga rada, od radničke klase u izvjesnom smislu. Posljedice su poznate u vidu često malog uticaja neposrednih proizvođača na sredstva koja izdvajaju, između ostalog, i za kulturu, pa, prema tome, i nezadovoljavanje njihovih istinskih kulturnih potreba, što se, osobito jedno vrijeme, manifestiralo u obliku tržišnih zakona profita, stihije kiča i šunda, zvjezdomanije, izbora mis, jeftinih, festivala zabavne i narodne muzike, obiteljskih rubrika u sredstvima masovnih komuniciranja itd. Sve je to naša »kulturna elita« sa, svojstvima klanovske zatvorenosti i prisvojenih kompetencija da odlučuje o kulturi: u izdavačkoj djelatnosti, sredstvima masovnih komuniciranja, ustoličena u svim žirijama za nagrade, obezbjeđujući ih i za sebe iz godine u godinu, »spособna« za sve naučne, kulturne i druge manifestacije u zemlji i inozemstvu.

Sljedeće svojstvo pripadnika te »elite« je kumuliranje funkcija, naravno u krugu pripadnika neformalne grupe: na desetine uredničkih mjesta u časopisima, institucijama kulture. Posljedice je moguće registrirati u vidu odsustva društveno korisnog polemičnog mišljenja, kritičkih konfrontacija, jednom riječju, opšteg opravdanja u jednoj značajnoj oblasti društvenog života. Otuda i otpori, uz još druge uzroke, konstituisanju samoupravnih interesnih zajednica kulture, težnje za daljim ostajanjem kulture na budžetskom načinu finansiranja, odnosno, još uvijek prisutno samo deklarativno tretiranje kulture kao sfere udruženoga rada, nerazdvojno povezane sa drugim sferama udruženoga rada.

Naravno, moguće je navesti i mnoge druge subjektivne razloge otpornima osnaženja samoupravnog statusa kulture. Pomenutim grupama i pojedincima je na svaki način probitačnije i jednostavnije pribaviti potrebna sredstva putem ličnih veza i uticaja za sebe ili instituciju koju vode (sa kojom se nerijetko identifikiraju), od budžetskog odbora, državnih organa, uskraćujući na taj način opravdane potrebe drugih. Samoupravne interesne zajednice u kulturi zagovaraju, između ostalog, da institucije kulture verificiraju svoje programe u javnosti, opravdaju utrošak materijalnih sredstava, konačno, da svojim kvalitetom potvrde povjerenje društva u poređenju sa drugim sličnim institucijama, a na bazi stvarnih društvenih potreba i interesa. Jasno je, znači, da će se onako kako su zamišljene interesne zajednice u kulturi, odnosno, pojedini samoupravni organi u institucijama kulture, sa, rekli bismo osnovnim svojstvom otvorenosti i odgovornosti pred najširoom javnošću, mnogo teže nizikovati da se izdvajaju sredstva za formalno naznačene programe, neproverjene ili nedokazano vrijednosti itd. Ovakva praksa ne odgovara pojedincima i grupama i, zacijelo, nikada im i neće odgovarati upravo zbog toga što od svoga »djela na vidjelu« u javnoj raspravi i konfrontaciji kvaliteta mogu imati samo neprilika, dovesti u pitanje nova sredstva za finansiranje svoje institucije, a i vlastiti budžet (što je za njih najvažnije). Otuda je probitačnije za njih rješavati sve to raznim oblicima iznuđavanja, ličnom moći i vezama. Lakše je, dakle, iza leđa javnosti otvoriti sve »dubrovačke brave« budžetskih odbora, državne administracije, održavati mehaničku raspodjelu materijalnih sredstava, nego biti pod stalnom paskom samoupravnih organa i javnosti i istinskim kvalitetom, ravnoopravno sa drugima se izboriti i za materijalna sredstva i opšti društveni ugled.

Iako su interesne zajednice u kulturi, odnosno, novi samoupravni položaj kulture u sferi udruženoga rada, u početnoj fazi, u fazi stanovitih teškoća iznalaženja puteva i metoda rada na samoupravnim osnovama, svakim danom postaje izvjesnije (osobito poslije Pisma druga Tita i Izvršnog biroa Predsedništva SKJ, Platforme SK o kulturi i nauci i poslije kongresa SK) da te »elitne« i druge grupacije i pojedinci, konzervativne snage u kulturi bivaju sve više onemogućivane u svojoj kontrakturnoj djelatnosti i neće moći još dugo produžavati svoju »vladavinu«.

Samoupravno konstituisanje kulture u sferi udruženoga rada predstavlja dalji napredak istorijske revolucije radničke klase. Radnička klasa mora kontrolisati i materijalna sredstva koja izdvaja, između ostalog, i za kulturu i imati presudan utjecaj na razvoj i istinske vlastite potrebe u kulturi. Administrativno-budžetski, fiskalni način finansiranja onemogućava i drži u potčinjenom odnosu i neposredne proizvođače i radne ljude u sferi kulture, dovodeći ih često u situaciju da se ponašaju suprotno vlastitim interesima i potrebama, svjesno ili nesvjesno. No, u sadašnjoj fazi razvoja ekonomsko-društvenih odnosa postaje znatno važnije šta neposredni proizvođači, radnici u sferi kulture, na čelu sa avangardom — SKJ, stvarno moraju da ostvare presudan uticaj radničke klase u samoupravnom položaju kulture u udruženom radu kao najbolju prepreku administrativnom, tehnobirokratskom načinu finansiranja kulture. Ove istinske mogućnosti i

perspektive za samoupravno uspostavljanje kulture kao dijela naše samoupravne socijalističke demokratije stoje sada kao ozbiljan zadatak pred čitavim našim društvom, osobito idejno-političkom avangardom — SKJ.

Dakle, danas se sve više učvršćuje uvjerenje da je nemoguće izvršavati reformu u domenu privrede i razvoj društvenopolitičkih odnosa ukoliko je sfera kulture zapostavljena unutar udruženoga rada, nije sprovedena na odgovarajućim principima politike kulture, nedostupna je radničkoj klasi itd. Sve više postaje neprihvatljivo dalje produžavanje administrativno-budžetskog načina finansiranja kulture, koje je ozbiljna prepreka za razvoj samoupravljanja u sferi kulture. Nikakav um budžetskog odbora ne može stvarno da pronikne u vitalne interese i potrebe za kulturom u osnovnim organizacijama udruženoga rada, opštinama, republikama i čitavoj zajednici.

Na sadašnjoj etapi razvoja društveno-ekonomskih odnosa, za adekvatno mjesto kulture u udruženom radu, presudnu ulogu imaju samoupravne interesne zajednice u kulturi, njihov stvarni uspjeh u praktičnim relacijama. Ukoliko ove interesne zajednice dožive afirmaciju u praksi, sasvim je izvjesno da će kultura u sferi udruženoga rada i praksa samoupravljanja s tim dobiti neophodne pretpostavke za dalji razvoj istorijske revolucije radničke klase.

Osnovna pretpostavka za afirmaciju zajednica kulture je dostupnost pravih informacija o njihovom radu, programima razvoja, materijalnim sredstvima i njihovom utrošku. Ukoliko te informacije ostaju samo u posjedu onih koji stoje na čelu institucija kulture ili rukovode interesnim zajednicama kulture, a takvim situacijama će, u zavisnosti od mjere uzurpacije, zajednice kulture (sfera kulture uopšte) biti zatvorene, staleške organizacije, u službi parcijalnih interesa spregnutih birokrata, kojima šira artikulacija kulture u interesu radničke klase nikako ne odgovara. Zato je nužno da zajednice kulture vode ljudi svestrano obrazovani, sa formiranim kriterijima o istinskim vrijednostima, sposobni da ostvaruju zamisli i interese asocijacije stvaralaca u kulturi, neposrednih proizvođača i radnih ljudi uopšte.

Drugo, neophodno je osujećivati sve zamke daljeg budžetskog finansiranja kulture preko interesnih zajednica, koje postaje izvor rasprsi i dokazivanja kome dati više sredstava, te mogućnosti privatizacije (da ličnost bliža zajednici zahvati više sredstava za svoju instituciju).

Interesne zajednice kulture moraju sprovoditi takvu politiku kulture koja vodi realizaciji opštih i najprećih društvenih interesa. Neophodno je da predstavnici neposrednih proizvođača iz OUR-a stvaraoći u kulturi, predstavnici društveno-političkih zajednica i zajednice kulture, zajednički ukazuju na najhitnije probleme politike kulture u jednoj sredini, razmatraju dugoročne programe razvoja, utvrđuju visinu materijalnih sredstava za institucije kulture i pojedinačne akcije. Rezultati tih društvenih dogovora i planova moraju biti dostupni najširoj javnosti, podložni kritici i uticaju najprogresivnijih društvenih snaga.

Za afirmaciju kulture u udruženome radu, te uspješan rad zajednica kulture, po našem mišljenju, stoje tri najprioritetnija zadatka: 1. politika prijema i školovanja kadrova u kulturi; 2. dugoročnije programiranje kulture i 3. statistički podaci, monografije, studije u oblasti kulture.

Poznato je da znatan deo onih koji rade u oblasti kulture nema ni približno potrebne školske kvalifikacije, a da i ne govorimo o specijalnoj profesionalnoj orijentaciji. Diplomirani profesori književnosti, sociologije, filozofije, psihologije, istorije umjetnosti, uz eventualne dopunske seminare, mogli bi uz racionalnu organizaciju unutar interesnih zajednica kulture postati veoma brzo kvalifikovani animatori kulture u najširim društvenim razmjerama. Zbilja, sve više postaje anahronizam da u OUR-a imamo samo finansijske službe, konstrukcione biroa, a ne i stručne službe za animaciju kulture.

U našoj školskoj mreži ne postoji zadovoljavajući broj ustanova koje obrazuju kadrove za animaciju kulture, koji bi odgovarali našim savremenim potrebama i zadacima. Stoga je nužno i zakonskim regulativima obezbjediti školovanje kadrova za organizatore djelatnosti u kulturi i to u zajednicama kulture, OUR-a, bibliotekama, domovima kulture, pozorištima, izdavačkim kućama, u službama za kulturu SKJ, SSRNJ, SSJ i SOJ itd. Mislimo da ne bi iziskivalo znatnije proširivanje materijalnih sredstava ukoliko bi pri muzičkim akademijama, umjetničkim akademijama, katedrama za književnost, sociologiju, psihologiju, formirali specijalne odsjeke koji bi u završnim godinama davali stručnjake-animatore specijalnih oblasti kulture.

Što se tiče dugoročnijeg programiranja, uvođenja raznovrsnih statističkih podataka i studija u kulturi, posve je jasno da se samo tim putem, tj. postavljanjem politike kulture na znanstvenim osnovama i dostignućima društveno-političke prakse, mogu istinski ostvarivati zadaci kulture unutar udruženoga rada.